

O'ZBEKISTONDA ISHCHI KUCHI, UNING BANDLIGI VA ISHSIZLIK TAHLILI

Toshkent kimyo-texnologiya instituti talabasi

Izmailbayeva Muxlisa Baxodir qizi

Ilmiy rahbar: PhD katta o'qituvchisi

Mominova Dildora Dilshadovna

izmailbayevam2008@gmail.com

+998-93-518-43-38

Annotatsiya: O'zbekistonda ishchi kuchi, uning bandligi va ishsizlik muammolarini kompleks tahlil qilindi. Unda ishchi kuchining iqtisodiy kategoriya sifatidagi mohiyati, bandlikning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati hamda uning shakllari ko'rib chiqildi. Shuningdek, ishsizlikning sabablari, turlari va milliy iqtisodiyotga ta'siri chuqur o'rganildi. Maqolada mehnat bozori barqarorligini ta'minlash va aholi bandligini oshirish bo'yicha samarali siyosat yuritish zarurati ta'kidlandi.

Kalit so'zlar: Ishchi kuchi, Bandlik, Ishsizlik, Mehnat bozori, Aholi bandligi, Iqtisodiy siyosat, Mehnat resurslari

Ishchi kuchi, uning bandligi va ishsizlik har qanday davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi. Ishchi kuchi jamiyatning asosiy ishlab chiqaruvchi kuchi bo'lib, insonning aqliy va jismoniy qobiliyatlari yig'indisini ifodalaydi. U ishlab chiqarishning shaxsiy omili sifatida doimiy takrorlanish xususiyatiga ega. Mehnat resurslarining samarali taqsimlanishi va ulardan oqilona foydalanish barqaror iqtisodiy o'sish va aholi farovonligining garovidir. Biroq, mehnat bozorida muvozanatni saqlash, to'liq bandlikni ta'minlash va ishsizlik darajasini maqbul darajada ushlab turish dunyo miqyosida dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. O'zbekiston sharoitida, bozor iqtisodiyotiga o'tish va keng ko'lamlı islohotlar davrida, ishchi kuchidan samarali foydalanish, aholi bandligini ta'minlash va ishsizlikni kamaytirish masalalari strategik ahamiyat kasb etadi. Mamlakatda mehnat bozorining zamonaviy talablariga javob beradigan

mutaxassislarni tayyorlash, ularning kasbiy malakasini oshirish va mehnat resurslarini samarali boshqarish tizimini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 30-sentabrdagi 616-sonli qarori bilan kasbiy malaka va bilimlarni rivojlantirish tizimini yanada takomillashtirish, Mehnat bozori tadqiqotlari instituti faoliyatini yo'lga qo'yish hamda kasb standartlari va malakalarni baholash tizimini yaratish bo'yicha muhim chora-tadbirlar belgilandi. Bu choralar mehnat bozoridagi talab va taklif o'rtasidagi nomutanosiblikni bartaraf etish, ishchi kuchining raqobatbardoshligini oshirish hamda aholining munosib ish bilan ta'minlanishiga xizmat qiladi. Mazkur maqola ishchi kuchi, uning bandligi va ishsizlik muammolarini nazariy va amaliy jihatdan chuqur tahlil qilishga qaratilgan. Unda mehnat bozorining nazariy asoslari, bandlik va ishsizlikning asosiy ko'rsatkichlari, ularga ta'sir etuvchi omillar hamda O'zbekistonda ushbu sohadagi davlat siyosati va kelajak istiqbollari atroflicha o'rganiladi. Tadqiqot natijalari mehnat bozorini tartibga solish, bandlikni oshirish va ishsizlikni kamaytirish bo'yicha samarali siyosatni ishlab chiqish uchun ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Ishchi kuchi tushunchasi iqtisodiy nazariyada markaziy o'rin tutadi. U insonning mehnat qilish qobiliyatini, ya'ni uning jismoniy va aqliy imkoniyatlari yig'indisini ifodalaydi. Bu tushuncha shaxsning o'zidan yoki uning bajarayotgan mehnatidan farqli o'laroq, uning ishga layoqatliligini, mehnat qilish salohiyatini anglatadi. Ishchi kuchi ishlab chiqarishning shaxsiy omili sifatida doimiy takrorlanish xususiyatiga ega bo'lib, jamiyatning asosiy harakatlantiruvchi kuchidir. Mehnat resurslari mamlakat aholisining mehnatga layoqatli qismini o'z ichiga oladi, bu asosan yosh va mehnat qobiliyati bilan belgilanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida ishchi kuchi o'z qiymati va nafliligiga ega bo'lgan tovar sifatida namoyon bo'ladi, shu sababli "mehnat bozori" tushunchasi shakllanadi. Mehnat bozori – bu ishchi kuchi taklifi va talabi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tizimi bo'lib, u ish haqi, bandlik darajasi va ishsizlik kabi muhim iqtisodiy ko'rsatkichlarni shakllantiradi. Uning asosiy vazifasi mehnat resurslarini iqtisodiyot tarmoqlari va sohalari bo'yicha samarali taqsimlash, ishchi kuchining takror ishlab chiqarilishini ta'minlash hamda uning sifat va miqdor

jihtadan rivojlanishiga sharoit yaratishdan iborat. Mehnat bozorining samarali faoliyat yuritishi iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, aholi daromadlarini oshiradi va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Bandlik deganda, mehnatga layoqatli aholining ijtimoiy foydali faoliyat bilan shug'ullanishi tushuniladi. Bandlikning to'liq, qisman, rasmiy va norasmiy turlari mavjud. To'liq bandlik iqtisodiyotda mavjud barcha mehnat resurslaridan samarali foydalanilayotgan holatni anglatadi. Norasmiy bandlik esa rasmiy ro'yxatdan o'tmagan, soliqqa tortilmaydigan va ijtimoiy himoya bilan qoplanmagan faoliyatni o'z ichiga oladi. U rivojlanayotgan mamlakatlarda dolzarb muammo bo'lib, mehnatkashlarning ijtimoiy himoyasizligiga va davlat budjetiga tushumlar kamayishiga olib keladi. Ishsizlik esa mehnatga layoqatli, ishlashni xohlovchi va ish qidirayotgan shaxslarning ish topa olmasligi holatidir. Ishsizlikning friksion (vaqtinchalik), strukturaviy (iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlar natijasida), tsiklik (iqtisodiy tanazzul davrida) va mavsumiy (mavsumiy xususiyatga ega tarmoqlarda) turlari farqlanadi. Mehnat bozorining asosiy ko'rsatkichlari bandlik darajasi, ishsizlik darajasi va mehnatda ishtirok etish darajasidir. Bu ko'rsatkichlar mamlakat mehnat bozorining umumiy holatini baholash, iqtisodiy siyosatning samaradorligini tahlil qilish va kelajakdagi tendentsiyalarni prognoz qilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Norasmiy bandlikning yuqoriligi sababli bu ko'rsatkichlarni aniq hisoblashda ma'lum qiyinchiliklar mavjud. Bandlik va ishsizlik darajalariga iqtisodiy o'sish, investitsiyalar, texnologik taraqqiyot, demografik o'zgarishlar, ta'lim va malaka darajasi, davlat siyosati va globallashuv kabi ko'plab omillar ta'sir ko'rsatadi. Iqtisodiy o'sish va investitsiyalar yangi ish o'rinlari yaratishga xizmat qilsa, texnologik taraqqiyot avtomatlashtirish orqali ishsizlikni keltirib chiqarishi, shu bilan birga yangi ish o'rinlarini ham yaratishi mumkin. Demografik omillar, xususan, aholi sonining o'sishi va yosh tarkibi mehnat bozoriga katta bosim o'tkazadi. Ta'lim va kasbiy malaka darajasi ishchi kuchining raqobatbardoshligini belgilaydi. Davlatning iqtisodiy va ijtimoiy siyosati (soliq, kredit, mehnat qonunchiligi, bandlik dasturlari) ham mehnat bozoriga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ishsizlikning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari juda keng qamrovli va salbiy xususiyatga ega. Ijtimoiy jihatdan,

ishsizlik aholi daromadlarining pasayishiga, qashshoqlikning kuchayishiga, ijtimoiy tengsizlikning chuqurlashishiga va ijtimoiy keskinlikning oshishiga olib keladi. Shaxslarning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, jinoyatchilik va ijtimoiy beqarorlik xavfini oshiradi. Iqtisodiy jihatdan, ishsizlik mamlakatning ishlab chiqarish salohiyatidan to'liq foydalanilmasligini anglatadi, bu esa yalpi ichki mahsulotning (YIM) kamayishiga olib keladi. Ishsizlik davlat budjetiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi, chunki ishsizlik nafaqalari va boshqa ijtimoiy to'lovlar uchun xarajatlar oshadi, shu bilan birga soliq tushumlari kamayadi. Ishsizlik inson kapitalining yo'qolishiga, ya'ni malakaning pasayishi va yangi ko'nikmalarni o'zlashtira olmasligiga olib keladi, bu esa iqtisodiy o'sishni cheklaydi. Ayniqsa, yoshlar ishsizligi jamiyat uchun uzoq muddatli salbiy oqibatlarga ega. O'zbekistonda mehnat bozorini tartibga solish, aholi bandligini ta'minlash va ishsizlikni kamaytirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi. Mamlakatda bu borada keng ko'lamlı islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, 2021-yil 30-sentabrdagi Vazirlar Mahkamasining 616-sonli qarori bilan kasbiy malaka va bilimlarni rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha muhim chora-tadbirlar belgilandi. Ushbu qarorga ko'ra, Mehnat bozori tadqiqotlari instituti faoliyati yo'lga qo'yilgan bo'lib, uning asosiy vazifasi malakali kadrlarga bo'lgan ehtiyojni baholash tizimini, kasb standartlari ma'lumotlar bazasini va mustaqil malaka baholash tizimini yaratish hamda yuritishdan iborat. Bu choralar mehnat bozoridagi talab va taklif o'rtasidagi nomutanosiblikni bartaraf etishga, ishchi kuchining raqobatbardoshligini oshirishga va aholining munosib ish bilan ta'minlanishiga xizmat qiladi. Davlat siyosati kasbiy ta'lim va malaka oshirish tizimini takomillashtirish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, ish o'rinlari yaratuvchi tarmoqlarga investitsiyalarni jalb qilish, faol mehnat bozori siyosatini amalga oshirish, norasmiy bandlikni qisqartirish, aholining zaif qatlamlarini qo'llab-quvvatlash, mehnat migratsiyasini boshqarish hamda mehnat bozorini raqamlashtirish kabi keng qamrovli yo'nalishlarda olib borilmoqda. Vazirlar Mahkamasining 616-sonli qarorida belgilanganidek, 2021-yil 1-noyabrdan boshlab Mehnat bozori tadqiqotlari instituti tomonidan malakali kadrlarga bo'lgan ehtiyojni baholash tizimi, kasb standartlari ma'lumotlar bazasi va

mustaqil malaka baholash tizimi yaratilishi va yuritilishi, shuningdek, mehnat migratsiyasida yuqori talabga ega bo'lgan kasblar yagona ma'lumotlar bazasi shakllantirilishi muhim ahamiyatga ega. Bu chora-tadbirlar mehnat bozorining shaffofligini oshirish va uning zamonaviy talablarga mos ravishda rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan. O'zbekiston mehnat bozori jadal o'zgarishlar davrini boshidan kechirmoqda. Aholining yoshligi va mehnat resurslarining ko'pligi demografik dividend imkoniyatini yaratadi, biroq ayni paytda yoshlarni ish bilan ta'minlash bo'yicha katta bosimni ham keltirib chiqaradi. Iqtisodiyotning tarkibiy o'zgarishlari, xususan, qishloq xo'jaligidan sanoat va xizmat ko'rsatish sohalariga o'tish tendentsiyasi kuzatilmoqda. Bu esa yangi turdagi kasblarga bo'lgan talabni oshirib, an'anaviy kasblarga bo'lgan ehtiyojni kamaytirmoqda. Raqamlashtirish va avtomatlashtirish jarayonlari mehnat unumdorligini oshirib, yangi, yuqori texnologiyali ish o'rinlarini yaratadi, biroq ayrim an'anaviy kasblarning yo'qolishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, ishchi kuchining doimiy ravishda malakasini oshirishi va yangi ko'nikmalarni egallashi (umrboqiy ta'lim) zaruriyatga aylanmoqda. Globallashtirish jarayonlari va xalqaro mehnat bozoriga integratsiya ham O'zbekiston mehnat bozoriga ta'sir etuvchi muhim omildir. Tashqi mehnat migratsiyasi mamlakat uchun ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lib qolmoqda, biroq ichki mehnat bozorida munosib ish o'rinlarini yaratish orqali uning hajmini tartibga solish dolzarb vazifadir. Kelajak istiqbollari nuqtai nazaridan, O'zbekiston mehnat bozorining barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirish, ta'lim tizimini mehnat bozori talablariga to'liq moslashtirish, xususiy sektorni yanada rivojlantirish, "yashil" iqtisodiyot va barqaror rivojlanish tamoyillarini joriy etish, mehnat bozorining hududiy nomutanosibliklarini bartaraf etish hamda ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish kabi yo'nalishlarga e'tibor qaratish lozim. Mehnat bozorining moslashuvchanligini oshirish, ishchi kuchining raqobatbardoshligini ta'minlash va ijtimoiy himoyani kuchaytirish orqali mamlakat barqaror iqtisodiy o'sishga erishishi va aholi farovonligini oshirishi mumkin.

Xulosa: Ushbu tadqiqot ishchi kuchi, uning bandligi va ishsizlik muammolarining mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. O'zbekistonda mehnat bozorining tarkibiy o'zgarishlari, demografik omillar va texnologik taraqqiyot bandlik darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda, bu esa kompleks yondashuvni talab etadi. Davlat siyosati kasbiy malaka oshirish, tadbirkorlikni rivojlantirish, faol mehnat bozori siyosatini amalga oshirish va mehnat bozorini raqamlashtirish orqali ishsizlikni kamaytirishga qaratilgan. Barqaror iqtisodiy o'sish va aholi farovonligini ta'minlash uchun innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirish, umrboqiy ta'limni joriy etish va ijtimoiy himoyani kuchaytirish strategik ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <https://arxiv.uz/>
2. <https://docx.uz/>
3. <https://en.m.wikipedia.org/>
4. <https://www.cbu.wordbank.org>.
5. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi (stat.uz)
6. O'lmasov A., Vahobov A.V. "Iqtisodiyot nazariyasi 2014
7. Muminova D. Improvement OF Marketing Communication Strategies in Chemical Industry Enterprises //Green Economy and Development. – T. 2. – №. 9. – C. 664966.